



Úvod do muzejní praxe

Učební texty

základního kurzu

Školy muzejní propedeutiky

Asociace muzeí a galerií České republiky



Asociace muzeí a galerií České republiky

Praha

2010

OBSAH



PŘEDMLUVA

František Šebek

7



1/ DEFINICE MUZEA A PODSTATA JEHO ČINNOSTI

František Šebek

9

2/ DĚJINY SBĚRATELSTVÍ A MUZEJNICTVÍ

Pavel Holman

21

3/ SBÍRKOTVORNÁ ČINNOST MUZEÍ A SPRÁVA SBÍREK MUZEJNÍ POVAHY

Jiří Žalman

69

4/ PŘÍRODNÍ VĚDY V MUZEU

Vítězslav Kuželka

112

5/ SPECIFIKA SBÍRKOTVORNÉ ČINNOSTI A SPRÁVY HISTORICKÝCH SBÍREK

František Frýda

124

6/ DIGITALIZACE SBÍREK A JEJÍ VYUŽITÍ V MUZEJNÍ PREZENTACI

Pavel Douša

148

7/ ÚVOD DO PREVENTIVNÍ KONZERVACE

Jan Josef

161

8/ ZPŘÍSTUPNĚNÍ SBÍREK MUZEÍ VEŘEJNOSTI

František Šebek

245

9/ MUZEUM A VEŘEJNOST

Dagmar Fialová

284

10/ NOVÉ TRENDY VÝSTAVNICTVÍ

Michal Stehlík

295

11/ ÚVOD DO MUZEJNÍHO MANAGEMENTU

František Šebek

303

5

12/ BEZPEČNOSTNÍ MANAGEMENT KULTURNÍCH INSTITUCÍ	
Pavel Jirásek	341
13/ MUZEUM JAKO INSTITUTE	
Dagmar Fialová	352
14/ ARCHITEKTURA MUZEJNÍCH BUDOV, FUNKČNÍ ČLENĚNÍ A VYBAVENÍ PROSTOR	
František Šebek	371
15/ ÚVOD DO MUZEOLOGIE	
Pavel Holman	392

PŘEDMLUVA

František Šebek

Tato publikace prezentuje obsah látky, která se přednáší ve Škole muzejní propedeutiky (ŠMP) Asociace muzeí a galerií ČR (AMG), v jejím základním kurzu. Škola muzejní propedeutiky vznikla v roce 2002 v rámci projektu „Muzea a profesionalita pro 21. století“ a je zaměřena především na pracovníky muzeí různých profesí se středoškolským nebo eventuálně i vysokoškolským vzděláním, kteří nemají žádné muzeologické vzdělání a chtějí získat elementární přehled o muzejní práci v základních okruzích jejich činnosti.¹ Kurz je otevřen i zájemcům z řad zaměstnanců orgánů samosprávy a státní správy, kteří vykonávají funkci zřizovatele muzeí. Zájem o školu je stále poměrně velký a 8 dosavadních ročníků kurzu navštěvovalo na 500 posluchačů a něco přes 70 % z nich absolvovalo úspěšně závěrečné zkoušky a obdrželo osvědčení AMG o absolutoriu. Mezi posluchači se objevují nejen začínající muzejníci nejrozličnějších profesí, ale občas i zkušení pracovníci muzeí nebo individuální (soukromí) zájemci či zaměstnanci obecních, městských nebo krajských úřadů. ŠMP má podobu jednorocního kurzu v rozsahu 54 vyučovacích hodin rozdělených do šestihodinových bloků, které se konají jednou měsíčně od října do června daného „školního roku“. Od roku 2006 začal být kromě tohoto základního kursu pořádán také nástavbový kurz zaměřený na problematiku muzejního výstavnictví (byť zatím nepravidelně, v roce 2010 byl otevřen 3. ročník). ŠMP je realizována díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR.

Tato publikace vychází vstříc volání posluchačů po studijních materiálech k přednášené problematice. Nejde ale o uceleně koncipovanou učebnici nebo skripta, ale spíše o sborník přednášek lektorů kurzu. Proto jsme také neprováděli zásadní redakční úpravy a ponechali na lektorech jejich autorské zpracování látky. Řazení jednotlivých kapitol odpovídá zhruba členění látky v kurzu, autoři se snažili přizpůsobit rozsah kapitol časovým proporcím dle toho, jak jsou témata v kurzu přednášena. Někde však zpracovali text obsáhlejší (např. kapitola 7), někteří spíše podali jen základní schematický přehled (kapitola 9, 13).

¹ Podrobnější informace o zaměření Školy muzejní propedeutiky lze nalézt na <http://www.cz-museums.cz> ve složce „Muzejní propedeutika“. Celkový přehled dosavadního působení školy je obsažen ve Zprávě o plnění hlavních linií činnosti AMG v letech 2007–2009, publikované ve *Věstníku AMG*, č. 5, roč. 2009, s. 8. Pětiletá bilance existence školy byla publikována ve *Věstníku AMG*, č. 5, roč. 2007, s. 21; viz též KOMÁRKOVÁ, A. Škola muzejní propedeutiky. In *Teorie a praxe 2007. Sborník z mezinárodního semináře*. Brno, 2008, s. 72–79; průběžně též výroční zprávy AMG od roku 2003.

Za kapitolami nebo v poznámkovém aparátu je uvedena další literatura. Základní literatura postihující látku celkově je uvedena za 1. kapitolou. Při jejím výběru jsme přihlíželi k profilu posluchačů kurzu, a proto jsme se snažili uvádět především literaturu v našich knihovnách snadno dostupnou.

Lektoři ŠMP a autoři příslušných kapitol, tak jak tento tým v současné době působí, jsou vesměs lidé s bohatými zkušenostmi z práce v muzeích a většina z nich nadto vyučuje muzeologii na univerzitách nebo odborných školách. Jsou to: PhDr. Pavel Douša, PhD. (ředitel Historického muzea Národního muzea v Praze); Mgr. Dagmar Fialová (náměstkyně generálního ředitele Národního muzea v Praze pro centrální sbírkotvornou a výstavní činnost); PhDr. František Frýda (ředitel Západočeského muzea v Plzni, přednáší na Západočeské univerzitě v Plzni); Mgr. Pavel Holman (vedoucí oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity v Brně); Ing. Pavel Jirásek (odborník a jednatel společnosti Culture Tech s. r. o.); Jan Josef (pracovník Oddělení preventivní konzervace Národního muzea v Praze); RNDr. Vítězslav Kuželka (pracovník Antropologického oddělení Přírodovědného muzea Národního muzea v Praze, vyučuje na Vyšší odborné škole informačních služeb v Praze); doc. PhDr. Michal Stehlík, PhD. (děkan Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze); PhDr. František Šebek (bývalý ředitel Východočeského muzea v Pardubicích, přednáší na Univerzitě Pardubice; je vedoucím ŠMP); RNDr. Jiří Žalman (pracovník odboru ochrany movitého kulturního dědictví, muzeí a galerií Ministerstva kultury ČR, vyučuje na Vyšší odborné škole informačních služeb v Praze).

Vydání této publikace je zároveň impulsem pro změnu v pojetí výuky v ŠMP. Tím, že posluchači mají k dispozici přehled vykládané látky, vytvoří se prostor pro rozšíření znalostí vybraných témat a především to lektorům umožní seminární formou diskutovat se studenty nad praktickými příklady a zkušenostmi z praxe muzeí. V tomto smyslu věříme, že vydání publikace se stane mezníkem ve vývoji ŠMP.

1/ DEFINICE MUZEA A PODSTATA JEHO ČINNOSTI

František Šebek

*„Stojí, stojí v mlze dům, jmenuje se muzeum,
vrátého tam k večeru straší kostry ještěřů.
Mamut a s ním mamutě provází ho na kutě,
i když jsou jen vycpaní pro pány a pro paní,
pro učené dědy.“*

*Stojí, stojí v mlze dům, jmenuje se muzeum.
V něm je plno zvířátek, památek a vědy.“*

Jan Vodňanský

Výklad úvodu do muzejní profese nemůžeme začít jinak, než že nejprve vymezíme pojem MUZEUM: čím, že se to muzeum na rozdíl od jiných obdobných institucí zabývá, které jsou jeho klíčové funkce, a co je jeho posláním, podstatou. Stanovit nějakou jedinou všeobecně platnou a respektovanou definici není jednoduché, ba je to nemožné, protože jde vždy o úhel pohledu – o akcent na tu či onu funkci nebo vlastnost muzejní instituce. Onen preferenční úhel pohledu je také vesměs důsledkem historické proměny společenské úlohy fenoménu „muzeum“. Pro ilustraci stojí za povšimnutí, že např. Z. Z. Stránský v *Úvodu do studia muzeologie* (2. vyd., 2000, s. 117–123) shromáždil 37 různých definic pojmu muzeum. V této souvislosti proto musíme také uvést logicky oprávněný výklad Z. Z. Stránského, který ve zmíněné publikaci pojímá **muzeum** „jako jednu z **historicky vzniklých forem pro uskutečňování onoho specifického muzeálního vztahu člověka ke skutečnosti, která není proto stálá, ale mění se a musí se měnit, tak jak se mění a bude měnit v historicko-společenských konstelacích i konkrétní obsah tohoto vztahu.**“ (Stránský 2000, s. 67; zvýrazněno autorem tohoto textu).

Při respektování výše uvedeného konstatování Stránského budeme nicméně v dalším výkladu používat ty definice muzea, které vystihují činnosti této instituce. Jde sice o pohled poněkud statický, který na rozdíl od Stránského pomíjí přirozenou proměnlivost vývoje a v podstatě jen definuje popisným způsobem podstatu muzea, jak se tato instituce vytvořila v Evropě a v Americe zhruba od 18. století a jak je vnímána i na přelomu 20. a 21. století. Volíme tento přístup především z důvodů didaktických. Snáze se potom budeme orientovat ve vzájemných souvislostech a významech jednotlivých segmentů muzejní profese.

Současně má taková definice též význam jako vymezení základního standardu pro činnost muzea. Vymezuje totiž, co muzeum je a co musí dělat, aby opravdu muzeem bylo (co je jeho podstatou). Obráceně potom umožňuje určit, kdy „muzeum“ skutečným muzeem není, případně zda jím už nepřestalo být.

V našem prostředí je definice muzea zakotvena v zákoně č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, v platném znění (dále jen zákon č. 122/2000 Sb.), takto: **„Muzeem je instituce, která získává a shromažďuje přírodniny a lidské výtvo-ry pro vědecké a studijní účely, zkoumá prostředí, z něhož jsou přírodniny a lidské výtvo-ry získávány, z vybraných přírodnin a lidských výtvo-ry vytváří sbírky, které trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává, umožňuje způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu jejich využívání a zpřístupňování poskyto-váním vybraných veřejných služeb, přičemž účelem těchto činností není zpravidla dosažení zisku“** (§ 2, odst. 3 zákona č. 122/2000 Sb.).

Tato definice pregnan-tně vymezuje základní funkce a charakterizuje činnost muzeí z pohledu legislativního prostředí ČR, systému veřejné správy apod. Všimněme si například, jak citlivě tato definice vystihuje úlohu muzeí jako institucí, podílejících se na výzkumu a vývoji; celá problematika prezentačních činností muzeí je spojová-na s pojmem poskytování veřejných služeb; velmi opatrně je definováno muzeum jako „nezisková instituce“ (k tomu viz níže).

Pro námi sledovaný účel lze dobře využít také obecnou, mezinárodně respektovanou definici, která je součástí *Profesního etického kodexu muzeí*, přijatého organizací ICOM při UNESCO. Tato definice je také svým způsobem mezinárodním základním (obecným) standardem činnosti muzeí. Pro její stručnost, zřetelnost a širokou platnost se tedy budeme opírat v dalším výkladu především o ni. V českém překladu tato definice zní:

„Muzeum je stálá nevýdělečná instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné doklady o člověku a jeho prostředí za účelem studia, vzdělávání, výchovy a potěšení.“¹

¹ Profesní etický kodex muzeí byl formulován a schválen v roce 1986 na 15. valném shromáždění konference ICOM v Buenos Aires a jeho aktualizované znění bylo schváleno na 20. valném shromáždění konference ICOM v Barceloně v roce 2001. Poslední český překlad dokumentu (překlad a editor Kateřina Tlachová) viz *Sborník materiálů ze VII. sněmu AMG 15.–16. října 2003 v Muzeu východních Čech Hradec Králové*. Praha, 2004, s. 32–45.

Rozdělme si tuto definici (obecný mezinárodní standard muzeí) do schematického přehledu:

Muzeum je

instituce (stálá, nevýdělečná, ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti), která

získává hmotné doklady o člověku a jeho prostředí (tj. vytváří sbírky)

sbírky

uchovává

zkoumá

zprostředkuje a vystavuje za účelem studia, vzdělávání, výchovy, potěšení.

K některým z takto rozčleněných standardů bude nyní záhod-no připojit krátký vysvětlující komentář.

Muzeum je instituce

Má-li muzeum *vytvářet sbírky* z kategorie kulturního dědictví s cílem *sbírku uchovávat*, může tak činit jen na základě nějakého zakládacího dokumentu (např. zřizovací listiny), který stanoví *určitá pravidla a zásady činnosti*, zaručující naplňování tohoto a dalších standardů s ním úzce souvisejících. Muzeum se tudíž musí stát nějakým právně zakotveným subjektem, byť by bylo zřizováno a zaklá-dáno jediným člověkem nebo se jednalo o organizační složku jiného právního subjektu. Musí jít tedy o nějak vymezenou jednotku se stanovenými pravidly jednání a činnosti (musí mít „jistou organizační skutečnost“) a tedy o *instituci* fungující v určitém právním režimu.

• stálá

Je zřejmé, že muzeem ve smyslu uvažovaného standardu nemůže být instituce cíleně založená jenom na dobu určitou za účelem realizace nějakého časově omezeného projektu, např. k vytvoření „sbírek“ pro krátkodobou příležitostnou výstavu, protože by tím nevytvářela sbírku s cílem jejího *uchovávání*. To může principiálně naplnit jenom instituce stálá. Samozřejmě to neznámá, že nemůže dojít ke zrušení muzea z nějakých závažných pohnutek. Nelze ovšem připustit, aby to byl záměr od samého počátku, a je nutno v zakládacím dokumentu muzea (nebo odvoláním se tohoto dokumentu na nějaký obecně platný právní předpis) stanovit, co se stane v případě zániku takového muzea se sbírkou, aby byl naplněn požadavek jejího uchovávání. V našich podmínkách to např. garantuje

zákon č. 122/2000 Sb. u muzeí, jejichž sbírky jsou registrovány v Centrální evidenci sbírek (CES). U těch muzeí, která nejsou v CES registrována a ustanovení zákona se na ně nevztahuje, je potom třeba k této problematice přistupovat individuálně. Budeme-li posuzovat, zda takové muzeum naplňuje zmíněný mezinárodní standard (a je-li tedy muzeem ve smyslu kodexu ICOM), měli bychom zkoumat, zda je v základacím dokumentu uchovávaní sbírky ošetřeno i pro případ zrušení muzea, jeho splynutí s jiným subjektem nebo jiných organizačních změn.²

- **nevýdělečná**

S vymezením muzea v kategorii nevýdělečná, nezisková (nonprofitní) organizace je u nás trochu potíže. Na začátku 90. let se připravoval zákon o neziskových organizacích v kultuře jako zvláštní právní formě, ale záhy byl zavržen s poukazem ministra financí, že z čistě ekonomického hlediska takovéto organizace vesměs vykazují nějaký zisk a neziskové organizace tedy ve skutečnosti žádné nejsou. Čistě teoreticky a rigorózně vzato je tato námitka odůvodnitelná, nicméně ve světě se pojem „nezisková organizace“ (non-profitní) vzdor tomu běžně používá.³ Za neziskovou (nonprofitní) organizaci se tedy považuje taková instituce, která je založena nebo zřízena za účelem uspokojování potřeb obecného zájmu a nemá průmyslovou nebo obchodní povahu. Nezisková organizace může vytvářet určitý zisk, ale jeho užití musí být uskutečněno v souladu se

² Připomeňme, že např. již v 19. století při vzniku muzeí provozovaných muzejními spolky bývalo ve stanovách těchto spolků často zakotveno ustanovení, že v případě zániku nebo rozjetí se spolku se muzejní sbírky stávají nezczitelným majetkem příslušného města.

³ V ČR se po zamítnutí návrhu zákona o neziskových organizacích v kultuře tento pojem začal opatrně obcházet a nahrazovat spíše termínem „*veřejně prospěšná organizace*“. Posléze se dospělo k vytvoření právní formy „*obecně prospěšné společnosti*“ (zákon č. 248/1995, o obecně prospěšných společnostech, ve znění pozdějších předpisů), která však pro muzea (v podobě, o níž tu je řeč) není vhodná! Z důvodů vysvětlení existence neziskových organizací v ČR při posuzování žádostí o dotace z programů EU nakonec Ministerstvo financí ČR (MF ČR) vymezilo přeci jen pojem „*nestátní nezisková organizace*“ (NNO) a podalo výčet právních forem institucí, které odpovídají dané definici. Za NNO mohou být považovány instituce, které bude zřizovat nějaké občanské sdružení, nadace nebo nadační fond, zájmové sdružení právnických osob, obchodní společnost založená pro potřeby obecného zájmu nebo i v jiných případech, případně i církev nebo náboženská společnost a organizace. Do výčtu „*neziskových organizací*“ dle konstatování MF ČR spadají mimo rámec i příspěvkové a rozpočtové organizace (ovšem bez hlubší specifikace), kam patří drtivá většina muzeí v ČR. Viz o tom více na http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/nezisk_organizace.html (30. 11. 2010).

základním posláním této instituce. Jinými slovy, účelem zisku je jeho užití pro naplňování poslání organizace. Nejedná se tedy o akciovou společnost nebo ji podobnou organizaci a vlastníci nemohou dostávat dividendy nebo jiné podíly z vytvořeného zisku; zaměstnanci dostávají vesměs jenom „přiměřenou“ mzdu, která není přímo závislá na hospodářském výsledku organizace. Neziskové organizace jsou v mnoha zemích daňově zvýhodňovány.⁴

Je tedy nasnadě, že je třeba posuzovat, zda onen princip neziskovosti dané muzeum splňuje. V praxi se potom ovšem setkáme s řadou případů, kdy je to sporné a naplnění tohoto standardu problematické. Domnívám se, že v budoucnu dojde při aktualizaci muzejního etického kodexu ICOM právě v této věci k nějakým doplňujícím výkladům, ne-li změnám. (O některých mezních případech z praxe vedeme ve ŠMP diskusi.)

- **ve službách společnosti a jejího rozvoje**

Muzeum již tím, že vytváří sbírky hmotných dokladů o člověku a jeho prostředí, vytváří tedy věčnou paměť jako součást kulturního dědictví tím, že sbírky uchovává budoucím generacím a že je interpretuje a zpřístupňuje veřejnosti za účelem vzdělání, výchovy a potěšení, působí jistě ve službách společnosti a jejího rozvoje. Samou podstatou je institucí veřejně prospěšnou a poskytuje veřejné služby. K tomu snad netřeba víc dodávat, snad jen to, že je třeba se ohradit proti případům, kdyby nějaké muzeum zaměřením své činnosti propagovalo takové všeobecně zavrhodné ideje jako je například rasismus, holocaust aj. U takového muzea bychom sotva shledali, že naplňuje komentovaný standard profesního etického kodexu ICOM. Na místě je v tom případě i teoretická námitka, či spíše otázka, kdo je tím arbitrem stanovení hranic, kde končí prospěch (služba) společnosti a jejího rozvoje? Odpověď na to by si zasloužila podrobnější exkurz do problematiky vzniku a vývoje etických aj. společenských norem. Na to tu místo není. Jen podotknu, že to je vždy konsensus na dané úrovni lidského společenství (např. národ, stát, civilizační kulturní okruh), v rámci něhož vzniká určitá hodnotová orientace. V posuzovaném případě jde jistě o většinový konsensus světového společenství národů, pro nějž vytváří platformu OSN. Ostatně komisi OSN pro kulturu, vzdělání a vědu je UNESCO, v rámci něhož pracuje ICOM.

⁴ Pojem neziskové organizace je rozebírán v řadě prací. Z domácí literatury tu upozorním aspoň na práci DUBEN, R. *Neziskový sektor v ekonomice a společnosti*. Praha, 1996 (zvl. viz s. 55–85); REKTOŘÍK, J. a kol. *Organizace neziskového sektoru*. Praha, 2002; VAŠTIKOVÁ, M. *Marketing služeb efektivně a moderně*. Praha, 2008 (k vymezení neziskových organizací viz zde na s. 206 ad.).

- **otevřená veřejnost**

Kromě toho, že posláním muzea je zpřístupňovat veřejnosti své sbírky, jak již zde bylo několikrát konstatováno, je na tomto místě ještě vhodné poznamenat, že jako nezisková organizace, vykonávající veřejně prospěšnou službu, se muzeum uchází o veřejnou podporu (i podporu veřejnosti). Finanční příspěvek z veřejných rozpočtů bývá leckde nezbytným předpokladem pro fungování muzea. Zcela logicky z toho vyplývá požadavek, aby veřejnost měla také přístup k informacím, které dokládají, jak muzeum s onou veřejnou podporou nakládá, jaké jsou výsledky jeho činnosti. Taková otevřenost muzea veřejnosti, transparentnost jeho činnosti, může být naplňována různou formou. Jedním z takových obvyklých nástrojů je sestavení výroční zprávy o činnosti a hospodaření muzea a její zveřejnění. V řadě zemí jde o povinně vyžadovaný dokument a někde má i závazně stanovenou osnovu minima zveřejňovaných informací. Výroční zpráva o činnosti a hospodaření bývá považována za jeden z prostředků evaluace činnosti muzeí.

- **získává hmotné doklady o člověku a jeho prostředí**

V této formulaci je co nejobecněji a poměrně široce vymezen onen segment kulturního dědictví, který je předmětem zájmu muzeí. Rozumí se samo sebou, že jde o předměty autentické (originální výtvoř). Jde tu o důležitý moment. Muzea mají tu nezastupitelnou roli, že veřejnosti zprostředkují „setkání“ s autentickými předměty. Tato jejich hodnota je nenahraditelná, a z toho musí muzea ve své prezentační činnosti vycházet a v působení na veřejnost tuto hodnotu zúročit. Je to jejich nejsilnější zbraň. Připravme se na to, že se budou vbrzku objevovat různá virtuální „muzea,“ jejichž jinak jistě přitažlivé produkty budou založeny výhradně na obrazových reprodukcích originálů, zpracovaných s využitím zdokonalujících se virtuálních animací. Bude jim ale chybět jedno – návštěvníci (uživatelé) se nesesetkají se skutečným originálem a nemohou zažít jedinečnost takového vnímání. Muzea by se tohoto fenoménu vzdát neměla. Naopak mohou usilovat o účinnější vyznění prezentace originálů, s využitím zmíněné technologie virtuální animace jako *doprovodný (podpůrný) prvek* svých expozic a výstav. Virtuální animace, obsahující prezentaci obrazových reprodukcí originálů, by tedy neměla být konečným cílem, který by nahrazoval potřebu prezentovat autentické doklady. Problematika „virtuálních muzeí“ je samozřejmě mnohem složitější, než tu můžeme v probírané souvislosti letmo naznačit. V blízké budoucnosti lze očekávat diskusi v teoretické muzeologii, která se patrně dotkne i otázky definice muzea a tím i vymezení muzejních standardů. Zde jen upozorňuji na nutnost nad tím přemýšlet. Jedno je ale jisté, začnou-li muzea rezignovat na svou povinnost (poslání) zpřístupňovat veřejnosti muzejní sbírky (autentické

doklady vývoje člověka a jeho prostředí) a místo nich budou ukazovat něco jiného, co by mohlo být pouze okrajovým doplňkem, začnou ztrácet půdu pod nohama.⁵

Onomu získávání dokladů o člověku a jeho prostředí lze dobře rozumět tak, že jde o *vytváření sbírek*. Lze konstatovat, že bez vytváření sbírek není muzeum muzeem. Dostáváme se tím k pojmu sbírka, resp. *muzejní sbírka* (sbírka muzejní povahy). V tom odkazují na další muzeologickou literaturu⁶ nebo na zákon č. 122/2000 Sb. (§ 2), o němž bude další výklad ve ŠMP, stejně jako o metodách vytváření sbírek v hlavních muzejních oborech. Důležité je si uvědomit, že ono vytváření sbírek není jenom jejich rozšiřování, ale také proces zkvalitňování, který může obsahovat i výměnu nebo vyřazení jednotlivých předmětů. O této aktivitě, předpokládající vysoce profesionální přístup, viz další výklady ve ŠMP.

- **sbírky uchovává**

Tímto konstatováním je pojmenována další základní úloha muzeí. Obsahuje pestré škálu muzejních činností. Jde o evidenci a celou agendu odborné správy sbírek. Patří sem preventivní a represivní konzervace, restaurování nebo preparování muzejních sbírek. S preventivní konzervací úzce souvisí náročné úkoly při ukládání a prezentaci sbírek ve vhodných podmínkách tak, aby nedošlo k jejich poškození; manipulace se sbírkami apod. Dále tu je oblast ochrany sbírek a objektů muzeí před krádežemi a loupežným napadením, před účinky živelních pohrom nebo mimořádných událostí. Zvládnout všechnu tuto problematiku předpokládá mít potřebnou sumu odborných vědomostí a znát některé postupy práce. Všechno to je náplní muzejní profese a další kapitoly této knihy budou jednotlivé okruhy podrobněji mapovat.

- **zkoumá**

Výzkum a vědecká práce je nedílnou součástí činnosti muzeí, byť nelze mechanicky označit všechna muzea za instituce vědecko-

⁵ V diskusi ve ŠMP se občas vyskytne otázka významu kopií a replik originálních předmětů. Jde o posun úhlu pohledu někam jinam a odkazují tu na diskusi ve ŠMP.

⁶ Z našich muzeologů si dovoluji upozornit na definici Josefa Beneše, podle něhož „*muzejní sbírka je ucelený soubor autentických dokladů, který dává vědecký fundovaný obraz dokumentované skutečnosti formou originálních výtvořů a k nim potřebných pomocných materiálů.*“ (BENEŠ, J. *Základy muzeologie*. Opava, 1997, s. 40) A dále k tomu doplňuje, že „*muzejní sbírka je otevřený dokumentační systém vnitřně strukturovaný muzejními zřeteli.*“ Přičemž „*sbírka jako otevřený dokumentační systém je dílo neukončené, stále doplňované a zkvalitňované, z hlediska konečných cílů nehotové.*“ (Tamtéž, s. 41, 44 – zčásti parafrázováno autorem tohoto textu).

výzkumné. Výzkumná práce je hlavní nebo dominantní jenom v některých muzeích, u většiny ostatních muzeí se objevuje podle jejich zaměření a rozsahu činnosti v nestejně míře a v různém objemu pracovní kapacit. Často ji těžko oddělujeme od zdánlivě rutinních muzejních úkonů. Snazší to je, když ona muzejní vědeckovýzkumná práce nabude v některých případech větší rozsah a lze ji konkrétně vymezit do výzkumného projektu.

V čem a jak se výzkumná činnost v muzejní práci v souvislosti se sbírkami projevuje? Jestliže muzejní kurátoři doplňují sbírky tím, že vyjímají z původního prostředí některé předměty, aby je zařadili do sbírky, musejí rozhodnout proč tak učiní, co tyto předměty budou dokumentovat a proč by se měly stát věcnou pamětí, jaké místo zaujmou ve sbírce muzea. To ovšem předpokládá, že se kurátor sbírky bude opírat o znalosti prostředí, z něhož jsou předměty do sbírky vyjímány. Bude se jednat o nějaký územní celek (region), lokalitu, mikroregion nebo o nějakou vědní disciplínu: numizmatika, dějiny vojenství, paleontologii atd. Znalosti onoho prostředí, z něhož se předměty vyjímají do sbírky, musí být ovšem leckdy výsledkem výzkumu – ať už základního nebo aplikovaného, který kurátor sbírky někdy provádí. Je-li takový výzkum hlubší a širšího rozsahu i dosahu, bývá formulován do výzkumného projektu. V ostatních případech je tato výzkumná aktivita těžko odlišitelná od rutinní činnosti kurátora. Tato fáze výzkumné aktivity kurátorů se víceméně týká vytváření sbírek.

Je-li předmět vyjmut z prostředí (získán), nastává další fáze, kdy je kurátorem prováděna jeho hlubší interpretace. Ta předpokládá vytvořit všichni dostupnou doprovodnou dokumentaci o jeho vzniku, původní funkci a prostředí, nebo o jeho užití atd. (např. nálezková zpráva z terénního výzkumu, laboratorní analýza materiálu aj.). To je nepochybně také aktem výzkumné činnosti. Získaný předmět „spojený“ s dokumentací kurátor dále posuzuje („zkoumá“) v interakci s jinými svědectvími a dospívá k poznání výpovědní hodnoty předmětu: ta se může měnit v závislosti na dalším vývoji poznání i na rozvoji samotné sbírky. Rozpoznávání výpovědní hodnoty předmětů již zařazených ve sbírce (jejich interpretace), které je nutně permanentním procesem, patří k projevům vědeckovýzkumné činnosti kurátora sbírky. Pokud má tato aktivita větší rozsah a dosah, může být formulována rovněž do zřetelně vymezeného výzkumného projektu. V ostatních případech jde opět o výzkumnou aktivitu sotva odlišitelnou od rutinní činnosti kurátora.

Zastoupení výzkumu a vývoje, odvozujícím se především od vytváření a interpretace sbírek muzea, případně od zkoumání problémů s jejich uchováváním a zpřístupněním, je tedy dalším charakteristickým znakem muzea. Pokud jde o vytváření a interpretaci sbírek, výše řečené ovšem neplatí pro případy, kdy někdo ke sbírko-

tvorné činnosti přistupuje tak, že vezme, co kdo přinese, co nám přijde pod ruku, a nevádí mu, že sbírka má pak spíše charakter ušlechtilějšího smetiště. Žel, i takové případy, ne zcela výjimečně, existují!

Pro úplnost ještě uvedme, že kromě vlastního zkoumání sbírek se v některých muzeích může uplatňovat vědeckovýzkumná práce ve vztahu ke sbírkám nepřímou v důležitých oblastech souvisejících s ochranou a zabezpečením sbírek nebo také s jejich prezentací a konečně také s oblastí teorie oboru – muzeologie.

• **sbírky zprostředkuje veřejnosti a vystavuje za účelem studia, vzdělání, výchovy a potěšení**

Ve výkladu definice muzea jsme již několikrát konstatovali, že základním posláním muzea je vytváření a uchovávání sbírek zpřístupňovat veřejnosti. Zpřístupňování sbírek má různé formy (např. poskytování sbírek ke studiu, zpřístupnění sbírek formou katalogů atd.). Jedna z nich je ovšem dominantní, nezastupitelná. Jde o zpřístupnění sbírek vystavováním. Proto je také tento moment v probírané definici muzea zvýrazněn. Muzeum, které nevystavuje sbírky, není skutečným muzeem. Mohou přirozeně nastat okolnosti, které vystavování sbírek *dočasně* neumožňují. Nemůže se ale jednat o trvalý stav. Zveřejňování sbírek a zvláště jejich vystavování je další specificky muzejní profesní disciplínou. Aspoň v základním nástinu se o tom pojedná v několika následujících kapitolách. Zde budiž tedy ještě připomenut v definici konstatovaný účel zpřístupnění sbírek: studium, vzdělání, výchova a potěšení. Zapomenout bychom určitě neměli na účel jmenovaný na konci výčtu – na potěšení. Budou-li návštěvníci přicházet a odcházet z muzea s pocitem potěšení, budou moci zaměstnanci muzea na oplátku prožívat pocit dobře vykonané práce. Zjistit ale objektivně, jsou-li naši návštěvníci spokojeni (tj. kteří a za jakých okolností), je těžké. Proto se i tomu budeme v následujících výkladech aspoň letmo věnovat.

Komentář k definici muzea, formulované ICOM v etickém kodexu muzejní profese, snad dostatečně ukázal, že teprve naplnění jednotlivých zde jmenovaných charakteristik a povinností opravňuje instituci užívat název MUZEUM ve smyslu etického kodexu. Problém je totiž v tom, že název nějaké instituce jako „muzeum“ není nikde ve světě právně vyhrazen. Může ho užívat kdokoli a využívat třeba reklamně. Jako příklad toho, z kategorie ovšem spíše mile úsměvných, lze zmínit známé „Gulaschmuseum“ ve Vídni, ve skutečnosti restauraci nabízející na jídelníčku pestrou škálu variant tradičního jídla. Při bližším hledání nepochybně zjistíme i u nás instituce, které se tváří i jmenují jako muzeum, ale všechny znaky muzea dle výše podané definice ICOM nenaplní. Na druhé straně existuje řada

skutečných muzeí, která toto označení v názvu nemají. U nás se například jedná o mnohé „památníky“ (ne každý „památník“ je muzeem) nebo instituce označované jako „galerie“, což jsou zpravidla specializovaná muzea výtvarného umění. V některých zemích bývá pojem „galerie“ vyhrazen jen pro prodejní výstavní síně děl výtvarného umění, které nevytvářejí sbírky s cílem jejich uchování ve veřejném zájmu. Proto se po roce 1989 řada našich galerií přejmenovala na muzea umění; nicméně zdaleka ne všechny a na první pohled není tedy zřetelný rozdíl mezi prodejními galeriemi, jichž u nás po revoluci začal vznikat větší počet.

Zvláštní skupinou jsou instituce, které v názvu slovo „muzeum“ nemají. Když je podrobíme hodnocení podle kritérií, jež vymezuje definice muzea ICOM, můžeme být při jejich klasifikaci na rozpacích. Zkuste se ptát na rozdíl mezi muzeem a zoologickou zahradou, botanickou zahradou, arboretum, akváriem, viváriem, teráriem atp. Jsou odborníci, kteří tvrdí, že tam v zásadě není rozdíl žádný, někteří budou poukazovat na vskutku jen subtilní odlišnosti. V etickém kodexu ICOM se proto také hovoří o institucích příbuzných, za něž se dále považují např. přírodní, archeologické a etnografické památky a lokality muzejní povahy, které shromažďují, uchovávají a zprostředkují materiální doklady o člověku a jeho prostředí; dokonce sem ICOM zařadil i přírodní rezervace a další instituce, které naplňují znak muzea jen zčásti.

Nejednoznačnost označení instituce „muzeum“ a naproti tomu, řekněme, „zneužitelnost“ tohoto označení, vedla v některých zemích k vytvoření registračního či akreditačního systému, který garantuje, že muzejní instituce *označená viditelně* nějakým symbolem (registrační známka) naplňuje všeobecně respektovaný standard, to jest, že svou činností odpovídá pojmu „muzeum“. Někde muzea dostávají v rámci systému evaluace jejich výkonnosti známku různého výkonnostního stupně. Tu musí v určitých časových intervalech obhájit, případně mohou aspirovat na vyšší stupeň hodnocení. To má samozřejmě velký efekt motivační pro samotný rozvoj muzeí jednotlivě i v celku. Základním znakem těchto systémů zároveň je, že jsou dobrovolné. V ČR žádný takový systém zatím neexistuje. Začínají se rodit první kroky k vytvoření standardů evaluace výkonnosti muzeí,⁷ které by v budoucnu snad také mohly nastartovat smysluplný prestižní registrační a akreditační systém muzeí, založený rovněž na principu dobrovolnosti. U nás lze jen konstatovat, že elementární standard, vymezený definicí ICOM, naplňují muzea, která mají sbírky muzejní povahy zapsány podle zákona č. 122/2000 Sb. v Centrální evidenci sbírek (CES) a pokud tento zákon hrubě neporu-

⁷ Na mysli mám projekt NIPOS, p. o. Ministerstva kultury ČR, připravený ve spolupráci s AMG „Benchmarking muzeí“, který prošel v roce 2010 stádiem pilotního projektu.

šují. V jejich názvu nebo oprávněním užívat nějaký symbol (registrační známku) se to ale nijak neprojevuje, nepozná se to (nepátrá-li někdo na internetu v seznamu sbírek registrovaných v CES); o rozpoznání výkonnostních stupňů ani nemluvě.

Vraťme se ještě několika poznámkami k otázce samotných fundamentů existence muzeí. Je to společenská potřeba vytvářet a uchovávat věcnou paměť na minulé děje, které dokumentují pro nás důležité okamžiky vývoje člověka a přírody. Jsou přírodovědci, kulturní antropologové i filozofové, kteří tvrdí, že ta nezákladnější vlastnost, která dělí člověka od ostatní živočišné říše, je jeho přirozená potřeba uchovávat si natrvalo paměť, a to i v podobě věcné paměti. Žádný jiný tvor to prý uvědoměle nedělá. Pořizování si věcné paměti nějakým hmotným dokladem (památkou), který má člověk k dispozici, mu umožňuje vztahovat se podle potřeby k minulosti a dělá to vždy, když uvažuje o něčem budoucím. Kontakt s minulým (minulou zkušeností) jej buď posiluje, dává mu naději, nebo naopak varuje, vede k opatrnosti. Sdělení oné věcné paměti spočívá v tom, že se při vnímání takového památečního předmětu člověku objevují vzpomínky, které asociují v mysli další a další prožité děje. Jejich šíře a intenzita souvisí s citovým poutem k takové věci. A právě takové citové pouto spolu s racionalitou poznání vede často člověka k tomu, že se rozhodne nějakou „vhodnou“ věc uschovat, aby v budoucnu pomocí ní vyvolal vzpomínky zanikající skutečnosti. Člověk rozpoznal, že ona věc je pro daný účel vhodná, proto ji uchová, ale pokud se časem ukáže, že věc své poslání již neplní, přestane být věcnou pamětí, ztratí výpovědní hodnotu, potom se jí zbaví. Tak nějak to fungovalo od pravěku, fungovalo ve starověku a funguje to dodnes. Doma jistě máte a pietně uchovááte fotografie svých předků a blízkých, fotografie z dětství. Při pohledu na ně si vybavujete spoustu dějů a souvislostí a vzpomínky na ně vás obohacují. Ženy si často v minulosti schovávaly šaty z tanečních, svatební šaty, muži vojenský kufr, část vojenského stejnokroje, leckdy doma najdete starý školní sešit, ba žákovskou knížku, vysokoškolský index atd. Někdo to dělá intenzivněji a dokonce se věnuje sbírání některých věcí natolik, že vznikne sbírka; někdo shromažďuje jenom rodinné památky. Ale věcnou paměť shromažďujeme všichni, je pro nás nesmírně důležitá. Např. při povodních v roce 1997 v některých obcích na Moravě vzala voda lidem dům a všechny majetky. Jsou známy případy, že největší trauma měli někteří postižení z toho, že přišli o album, kde byly fotografie dědy a babičky, kde byl strýc a prababička... Cítili se vykořeněni, protože nevratně ztratili zdroj svých vzpomínek, a tím i minulost, vázanou na rodinné (rodové) tradice.

Na určitém stupni společenského vývoje vznikají instituce, které vyjímání a uchovávání věcí, mající hodnotu věčné paměti, dělají v zastoupení určité pospolitosti – obce, regionu, národa nebo v zastoupení určité skupiny lidí věnující se nějaké speciální činnosti (např. výrobci a vyznačáci automobilismu = muzeum výrobců aut určité značky). Tak vznikají muzea. Při onom rozpoznávání hodnot nějaké věci, která je reprezentantem nějaké skutečnosti, a při jejím vyjmutí z přirozeného prostředí a rozhodnutí zařadit ji do sbírky říkájí pracovníci muzea, že rozpoznávají „muzealitu“ a provádějí „muzealizaci“.

Pokud je tedy pravda, že člověk je svou podstatou puzen k tomu, aby si vytvářel věcnou paměť, potom na vyšší civilizační úrovni musí nutně existovat muzea a v tomto smyslu jsou věčná po dobu existence lidstva na této planetě. Jde jen o to, jak budou své poslání plnit, jak budou vyhovovat měnícím se potřebám společnosti, co jí budou nabízet a jak si profesionálně povedou. A z tohoto úhlu pohledu je existence mnohých muzeí zcela nejistá.

DOPORUČENÁ LITERATURA

FIALOVÁ, D. *Profesní a etické standardy a výkonnostní ukazatele muzejní práce*. Praha, 2003.

TLACHOVÁ, K. (ed.). *Profesní etický kodex ICOM, doporučení UNESCO o muzeích, kulturním a přírodním prostředí*. Praha, 1994.

ZÁKLADNÍ OBOROVÁ LITERATURA

AMBROSE, T. – PAINE, C. *Museum Basics*. London, 1993.

BENEŠ, J. *Základy muzeologie*. Opava, 1997.

STRÁNSKÝ Z. Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno, 1995.

WAIDACHER, F. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava, 1999.

2/ DĚJINY SBĚRATELSTVÍ A MUZEJNICTVÍ

Pavel Holman

Sběratelství je fenomén, který existuje již několik tisíc let. Od prostého sbírání pěkných věcí se postupně člověk dopracoval k cílevědomému shromažďování předmětů pro jistý konkrétní účel (vědecký, estetický, finanční, prestižní aj.). Podle zatímních poznatků vychází sběratelství zřejmě ze staré potřeby lidstva shromažďovat předměty za účelem přežití. Když tato bezprostřední příčina pominula a člověk měl existenci relativně zajištěnou, shromažďovací pud nevymlzel, ale modifikoval se a vzniklo sběratelství jako forma zábavy, trávení volného času, vzdělávání a poučení.

Aby se mohlo plně rozvinout, muselo být splněno několik předpokladů. Předně to byl rozvoj lidského myšlení a hlavně schopnost pracovat s abstraktními pojmy a obrazy. Dále muselo lidstvo přejít k trvalým sídlům, tedy od lovecko-sběračského způsobu obživy k zemědělství. V situaci, kdy člověk musel být připraven na okamžitou změnu místa pobytu, nemohl mít nějakou rozsáhlou a objemnou sbírku, kterou by nemohl ihned odvézt. Předmětem zájmu sběratelů byly a jsou jak přírodniny, tak lidské výrobky. Důležitou roli tak sehrál rozvoj řemeslné výroby a dělby práce. Řemeslníci se nesoustředili jen na výrobu ryze účelových a funkčních předmětů, ale produkovali i předměty ozdobné a luxusní a později přímo sbírkové předměty. Musely také již existovat skupiny obyvatel, které měly dostatek peněz, aby si takovéto předměty mohly koupit. Musela tedy proběhnout sociální diferenciace společnosti a vznik majetné vrstvy. Poslední předpokladem jsou společenské podmínky, které tolerují samotné sběratelství jako jednu z forem lidské činnosti, trávení volného času a zábavy.

Dějiny sběratelství a muzejnictví se zabývá část muzeologie zvaná *historická muzeologie*. Kromě dějin samotných sbírek a muzeí se věnuje i vývoji jednotlivých činností zajišťujících fungování sbírky, jako je sbírkotvorná činnost, evidence a dokumentace, prezentace, ochrana a bezpečnost, konzervace, ale zabývá se také motivací sběratelů k shromažďování předmětů, vývojem teorie sběratelství a muzejnictví a různými dalšími faktory, jako jsou ekonomické, společenské, kulturní, sociální, psychologické atd. Věnuje se tedy vývoji celého fenoménu sběratelství od jeho počátků až po současnost v celé jeho šíři a souvislostech. Historická muzeologie si také všímá některých specifických odlišujících sbírek od muzeí nebo starší fáze sběratelství od nových. Například jsou do sbírek začleňovány věci, které jsou dnes předmětem zájmu jiných institucí, např. knihoven a archivů. Sbírkou také obsahovaly živé předměty – zvířata a rostliny, kterým se dnes také věnují jiné instituce – zoologické